

კრისტოფ გრუგორიუკი*

სამართლის სუბიექტი: სამი იპოსტასი

სტატია, რომლის ქართულ თარგმანსაც ვთავაზობთ მკითხველს, პირველად გამოქვეყნდა 1989 წელს ჟურნალ „სამართლის ფილოსოფიის არქივების“ 34-ე ტომში. მიუხედავად სიძველისა, მიგვაჩნია, რომ სტატიას დღემდე არ დაუკარგავს თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. ავტორისეული დებულებები განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს პოსტსაბჭოთა პერიოდის სამართლის თეორიისათვის, სადაც ხდება პიროვნების იმ ცნების კრიტიკული განხილვა, რომელიც გაბატონებული იყო მარქსისტულ ფილოსოფიურ ანთროპოლოგიაში [პიროვნება, როგორც საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ანსამბლი]. ავტორის კონცეფციის მიხედვით სამართლის სუბიექტის ერთიანი ცნება შეიცავს სამართლის ფილოსოფიის და იურიდიული დოგმატიკის თვალსაზრისით შეურიგებელ აპორიებს [წინააღმდეგობებს]; ეს წინააღმდეგობები განსაკუთრებული რელიეფურობით ვლინდება სამართლის სუბიექტის 3 იპოსტასის – სუბიექტის – როგორც მესაკუთრის; როგორც სამართლებრივ ქმედებათა ჩამდენის და როგორც პასუხისმგებელი სუბიექტის, ცნებების კრიტიკული განხილვის შედეგად. ავტორის თვალსაზრისით, სამართლის სუბიექტის ვერცერთი განზომილება ვერ უზრუნველყოფს მისი რეალური განსაზღვრების ჩამოყალიბებას. აღნიშნული არ ნიშნავს იმას, რომ სამართლის სუბიექტი არ არსებობს. თუმცა იგი არსებობს სპეციფიურად; არსებობს მხოლოდ სამართალში, როგორც „მეფის ფიგურა ჭადრაკში“. ჩვენი აზრით, სტატია მიეკუთვნება იმ ნაშრომების კატეგორიას, რომლის გაცნობა მკითხველისათვის შეიძლება გახდეს ინტელექტუალური და პროფესიული სიამოვნებების წყარო.

„სამართლის ფილოსოფიის არქივი“* რამდენიმე წელი ორიენტირებულია იურიდიული ენციკლოპედიის შექმნაზე, რომელმაც უნდა გაანალიზოს ჩვენი დისციპლინის ფუნდამენტური კონცეფციები. თუმცა, თუ პრობლემას დანვრილებით განვიხილავთ, თვალში საცემია არსებობა დიდი ხარვეზის: არ არსებობს იურიდიული წესრიგის გასაღების – სამართლის სუბიექტის ცნების — ფილოსოფიური და თეორიული ანალიზი.

ეს შესამჩნევი გულმავიწყობაა თანამედროვე ინტელექტუალური ატმოსფეროსი, სადაც დომინირებს ინდივიდის და საზოგადოების პრობლემათა ჰუმანისტური შეფასება და დაბრუნება კლსიკური წყაროებისადმი. ჩვენმა საზოგადოებამ გაითავისა პროტაგორას დევიზი: „ადამიანი ყველა დანარჩენის საზომია“. მოცემული ტომის მიზანია ხელშეწყობა აღნიშნული ხარვეზის გამოსწორებაში.

* კრისტოფ გრუგორიუკი – პარიზის უნივერსიტეტის ლექტორი [ჩვენი ეს მითითება აღნიშნავს ავტორის აკადემიურ მდგომარეობას წინამდებარე ნაშრომის პირველი პუბლიკაციის დროისათვის (თ.წ.) წინამდებარე პუბლიკაცია შესრულებულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის საგრანტო მხარდაჭერით.

პუბლიკაციის მეცნიერული რედაქცია და კომენტარები (აღნიშნულია „*“ სიმბოლოებით) ეკუთვნის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის პროფესორ თევდორე ნინიძეს. თარგმანი შესრულებულია ეკატერინე სუმბათაშვილის და პროფესორ თევდორე ნინიძის მიერ.

* „სამართლის ფილოსოფიის არქივები“ [Archives de philosophie de drua] ფრანგული იურიდიული ჟურნალი; რ.კაბირიაკის მონოგრაფიაში დახასიათებულია როგორც ყველაზე სოლიდური ფრანგული გამოცემა სამართლის თეორიასა და ფილოსოფიაში; ჟურნალს 1974 წლიდან 30 წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა ცნობილი თანამედროვე ფრანგი ცივილისტი და თეორეტიკოსი ფ.ტერრე, რომელიც აგრეთვე იყო მუდმივი ავტორი გაზეთში Figaro.

კარტეზიანელობის* მნებაჲ ქვეყანაში სხვანაირად დაწყება შეუძლებელია, თუ არ გაიყო ბინომი – სუბიექტი-ობიექტი-დაპირისპირებულობის და შემავსებლობის თვალსაზრისით. მაგრამ ეტიმოლოგია სხვა საშუალებებსაც სახავს, რაც არ არის თანხვედრი დეკარტის სქემისა და ენიანაღმდეგება კიდეც მას. მართლაც ობიექტი ეს ისაა, რაც (*objekere* – წინ დადება) თავსდება სუბიექტის წინ; იგი უნდა აღნიშნავდეს დაქვემდებარებულს ან დამორჩილებულ (*subjectus* – *subjekere*- დამორჩილება). მაგრამ აღნიშნული პირველი და უძველესი მნიშვნელობა, რასაკვირველია, დეკარტს და მის ინტელექტუალურ მემკვიდრეებს არ ეკუთვნის. იგი უფრო უახლოვდება ტრადიციულ იურიდიულ და პოლიტიკურ შეფასებას, როგორც ვხვდებით „მისი ბრიტანეთის უდიდებულესობის სუბიექტი“ ან სხვა მსგავს გამონათქვამებში“.

წავანყდით შეფასებათა დუალიზმს: ერთია ფილოსოფიური სუბიექტი, მეორე – მეფეების; პირველი აქტიური და ობიექტის ხელმძღვანელია, მეორე – პასიური და ხელისუფლებას დაქვემდებარებული. რომელი მათგანია სამართლის სუბიექტი?

აზროვნების სუბიექტი თუ სამართლის სუბიექტი¹

ჯერ პირველ გზას გავყვით, რადგან თუ იგი ნაყოფიერი აღმოჩნდა, შეიძლება ითქვას, რომ იურისტები – შეუგნებლად ან შეგნებულად – აღიარებენ ფილოსოფიას ადამიანისა, რომელიც ჰარმონიულ ურთიერთობაშია XVII საუკუნის რაციონალიზმიდან მომდინარე, დეკარტის მიერ ფორმამიცემულ ფილოსოფიასთან.

საჭიროა გავიხსენოთ, რომ სუბიექტის პრობლემას „მეტაფიზიკური მედიტაციების“ ავტორი შემეცნების ფილოსოფიას უკავშირებდა. თავს იჩენს ძირითადი პრობლემა: შემეცნების სუბიექტისათვის რეალურის ფრაგმენტი როგორ შეიძლება წარმოადგენდეს შემეცნების ობიექტს?

ამ კითხვით წარმოდგენილი დილემა სათავეს უდებს გამოხატვის თეორიებს ორი კლასიკური პოზიციითურთ: ეპისტემოლოგიური რეალიზმი და იდეალიზმი. პირველი უპირატესობას ანიჭებს დამოუკიდებლად მოქმედ არსებას შემეცნების ნებისმიერ აქტში, აღმქნელად აღიარებულს. იგი არის ობიექტური რეალობის აქტი – ანარეკლი და მიმართავს ფიქრს, გონებაჭვრეტით საქმიანობას; საპირისპიროდ, იდეალიზმის პრინციპია აზროვნების პრიორიტეტი რეალობაზე,² მეორე არის პირველის ფუნქცია. მისი ყველაზე რადიკალური ვერსიების თანახმად, რეალური მხოლოდ აზროვნების სუბიექტისათვის არსებობს და შემეცნება სამყაროს საგანთა მხოლოდ გამოხატულებებს შეეხება³.

დეკარტისეული წარმოდგენა კარგადაა ცნობილი და მხოლოდ იმის აღნიშვნაა საჭირო, რომ იგი შემეცნების ფილოსოფიის საზღვრებში თავსდება. შემეცნების აქტს აქვს ორი

* კარტეზიანელობა – აქ მხედველობაშია დასავლური ფილოსოფიის მიმართულება, რომელიც განვითარდა დეკარტის იდეების გავლენით, რომლის სახელი ლათინურ ტრანსკრიფციაში ჟღერს როგორც კარტეზი [Cartesius].

¹ ალბულის გვაქვს შესანიშნავი ნაშრომის [Yvanhoe Tobaldeschi, "Soggetto di pensiero e soggetto di diritto, Milano Giuffrè, ed; 1986] სათაური, თუმცა იგი ძირითადად ფილოსოფიურია, მაგრამ იურისტისათვის ბევრ საინტერესო მოსაზრებას შეიცავს.

² გამოყენებულია გამოსახულების ამრეკლავი *speculum* (სარკე)-ის მნიშვნელობით.

³ კერძოდ, ეს არის კანტის ტრანსცენდენტური იდეალიზმის შემთხვევა, როდესაც შემეცნების ობიექტს ორი ელემენტი ახასიათებს: ერთი ფორმალური (ფორმალური *a priori* შემეცნების), მეორე – მატერიალური [შთაბეჭდილება გარემომცველი სამყაროს შესახებ]. ამრიგად, შემეცნება საკუთარი თავის შეცნობაა მხოლოდ.

პოლუსი: ერთ მხარეზეა სუბიექტი [შემეცნების ან აზროვნების], მეორეზე ობიექტი – რომელიც შემეცნებით გაგებული შინაარსია: ან ადამიანის გარეთ არსებული რეალობის ფრაგმენტი, ან მისი საკუთარი შინაგანი რეალობა.

მხოლოდ სუბიექტს აქვს შემეცნება, იგი არის *res cogitans** საპირისპიროდ *res extensa*-სი*, რასაც წარმოადგენს აზროვნების არმქონე და მხოლოდ ფიზიკური თავისებურებებით აღჭურვილი ობიექტი. იგი ნაწილია სუბიექტის „წინ“ არსებული რეალობის და რადგანაც ცნობილია, მხოლოდ ამიტომ არის ჭეშმარიტად რეალური.

ამრიგად, დაპირისპირება სუბიექტსა და ობიექტს შორის არის შემეცნების და მექანიზმის დაპირისპირება. მხოლოდ ცოცხალ არსებებს აქვთ შემეცნება, თუმცა ადამიანში გამოირჩევა მისი გონება და მისი სხეული. ადამიანი ადამიანია თავისი შემეცნების წყალობით, ხოლო მისი სხეული მხოლოდ მექანიზმია. ეს განსხვავება ანგრევს ადამიანის მთლიანობას, რომელიც სუბიექტია თავისი აზროვნებით და შემეცნებით, მაგრამ ობიექტია სხეულით.

შემეცნების თეორიაში მიღებული ადამიანის თეორია მისი ორი ფიქსირებული და ანტინომიური წერტილით სუბიექტის და ობიექტის სახით, განსაკუთრებით გავრცელდა ფიზიკური რეალობის შეცნობის განვითარების გარკვეულ სტადიაზე. მან ხელი შეუწყო „საბუნებისმეტყველო“ მეცნიერებათა განვითარებას, მაგრამ არაფერი მოწმობს მის გაზიარებას იურისტების მიერ. თანამედროვე ეპოქაში შემეცნების სუბიექტ-ობიექტის კარტეზიანულმა დაპირისპირებამ დამატებითი შეტევები განიცადა.

პირველი დარტყმა სწორედ საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებმა განახორციელეს, რადგან ტერმინს „ობიექტი“ ახალი მნიშვნელობა შესძინეს. ჯერ ერთი, ობიექტურობა გახდა სიმბოლო მიუმხრომლობისა [და უპიროვნობის] კვლევის დარგში. კვლევის ძირითადი მიზანია ინდივიდუალური ავტორისაგან მეცნიერული შედეგის მიღება, რათა უზრუნველყოს სუბიექტ-შორისი ქმედიანობა და უნივერსალურის განაწილება. მოგვიანებით ობიექტი აღარ არის ფიზიკური რეალობის ფრაგმენტი, დამკვირვებლის თვალწინ განთავისუფლებული საგანი [*ses exstenza*]. იგი იქცა მეთოდის ობიექტად, ანუ ფორმალურ ერთეულად, რომელიც შედგენილია კვლევის შედეგების შესატყვისად. რასაკვირველია, ეს უკანასკნელი აღარ არის მავანი ინდივიდუალური სუბიექტის კერძო საქმე, არამედ მეცნიერთა კოლექტიური დემარშია. გ.ბაშლიარის კრიტიკა ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია: სამეცნიერო მიზნები სოციალური, წარმოებულნი, კონტროლირებადი, გარანტირებული მიზნებია, „სამეცნიერო ქალაქის მიერ“. დღეისათვის ფართოდ იყენებენ „პარადიგმის“ კონცეფციას, რათა განსაზღვრონ მკვლევართა ჯგუფის მიერ გამოყენებული მეთოდების ერთობლიობა.

კარგად ჩანს, სამეცნიერო პრაქტიკაში გამოყენებულმა კატეგორიებმა როგორ ააფორიაქა შემეცნების ფილოსოფია. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა, რომ სუბიექტის როგორც ობიექტის ევოლუციამ პირდაპირი გავლენა იქონია სუბიექტზე, რომელიც ამიერიდან ფრიად დასცილდა კარტეზიანულ სუბიექტს.

მეორე შეტევა განხორციელდა ჰუმანიტარული მეცნიერებების მიერ. საქმე ეხება დეკარტის მიერ შემოღებული სუბიექტ-ობიექტის ბინომს, რომელშიც პირველი აქტიურია, მეორე – პასიური და ნაწარმოები. მაგრამ ამგვარი ასიმეტრია მიუღებელია ადამიანური ფენომენის მიმართ, როდესაც ადამიანი განასახიერებს ორივე როლს, ერთდროულად სუბიექტიც

* *Res cogitans* [ლათ]-საგანი მოაზროვნე.

* *Res extensa* [ლათ] – საგანი ვრცეული.

არის და ობიექტიც. კარტეზიანული დაპირისპირება ადამიანს ათავსებს ეპისტემოლოგიური ბარიერის ხან ერთ, ხან მეორე მხარეზე. პირველ შემთხვევაში გამორიცხულია დაკვირვების ობიექტურობა, მეორე შემთხვევაში – ადამიანურ ფენომენტა ავტონომიური გამოყენების შესაძლებლობა, რომელიც არა უნდა დავიდეს მარტივ სოციალურ ფიზიკამდე.

საკითხის პერსპექტიულ განვითარებაში აღნიშნული თვისებები იქცა სეგმენტად [და მეტისმეტად გაობიექტურდა] ან ცნობიერების პროდუქტად [მეტისმეტად სუბიექტურად შეფასებულად], მაგრამ მათ შორის კავშირის შენარჩუნება შეუძლებელი გახდა. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა თანამედროვე განვითარება ამტკიცებს ძველი ბერძნების ინტუიციის მართებულობას, რადგან მათ ადამიანი წარმოუდგენიათ სოციალური არსების სახით, რომელიც ცხოვრების სუბიექტიც არის და ობიექტიც, პასიურიც და აქტიურიც. იგი შეიცნობა იმდენად, რამდენადაც შეიცნობს თავის თავს და საკუთარ სამყაროს ქმნის.

XX საუკუნეში ენის ახალმა ფილოსოფიამ მიატოვა ცნობიერების პრობლემატიკა მნიშვნელობის პრობლემატიკის სასარგებლოდ. ენა განიხილება ადამიანურ ფენომენტად, ცნობიერების პრობლემების ლაბორატორიად და შუამავლად, სოციალურ წარმონაქმნად, რომელიც უამრავი ადამიანის გამოცდილებას გადმოსცემს; მაშასადამე, შეიძლება თუ არა არსებობდეს ენის სუბიექტი? დღეს მხედველობაში იღებენ მეტყველების დიალოგურ ხასიათს; ამიტომ საუბარია არა ერთადერთ ლინგვისტურ სუბიექტზე, არამედ მეტყველების მოქმედ პირებზე ან თანამოსაუბრეებზე.

კარტეზიანულ სქემაზე განზორციელებული ორმაგი დარტყმა, გაძლიერებული თანამედროვე ფილოსოფიის ევოლუციით, სრულდება იმით, რომ შეუძლებელია ადამიანური სუბიექტი განისაზღვროს შემეცნების სუბიექტისადმი დაპირისპირებით. საჭირო გახდა სხვაგვარი მიდგომა. კერძოდ, აუცილებელია სუბიექტის დეფინირებისას მხედველობაში მიღება ადამიანური ქმედების – ინდივიდუალურის და კოლექტიურის.

ეს გზა იურისტებისათვის უფრო ნაყოფიერი აღმოჩნდა, რადგან მათ კარგად ესმოდათ, რომ შემეცნების თეორიის სფეროში სამართალი წამოჭრის არა ფილოსოფიურ, არამედ ადამიანურ ქმედებასთან დაკავშირებულ პრობლემებს. მაგრამ ეს ცნება უკავშირდება პირის, როგორც შემსრულებლის კონცეფციას [ყოველ შემთხვევაში მაშინ მაინც, როცა ანალიზი ინდივიდუალურ დონეზე დაიყვანება].

ინტუიციის და ცდის [გამოცდილების] საფუძველზე სამართლის სუბიექტის განსაზღვრება დააფუძნეს პირის ცნებაზე. მით უფრო, რომ იურისტებს შეეძლოთ დაყრდნობოდნენ კლასიკურ ტრადიციას: იუსტინიანეს *Digeste** ძირითად იურიდიულ კატეგორიებს ანაწილებს *personae*-ს, *res* და *actiones*-ს სახით. იქნებ საკმარისია პირველ და მესამე კატეგორიის გაერთიანება, რათა მივიღოთ მოქმედი პირის სინონიმად გააზრებული სამართლის სუბიექტის კონცეფცია?

სამწუხაროდ, აქ ახალი სიძნელებები იჩინს თავს. პირველ რიგში, პირის ცნება არ აღნიშნავს მხოლოდ ადამიანს, რადგან სამართალი იცნობს სხვა სუბიექტებსაც, რომლებიც ადამიანები არ არიან. მათზე საუბრისას ძირითადი პრობლემაა არა „ადამიანი“, არამედ უცნაური, ტიპური იურიდიული კონსტრუქცია, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს *Homo juridicus**4.

* *Digeste* [ლათ] – დილესტები – იუსტინიანეს კრებული ნაწილი.

* *Homo Juridicus* [ლათ] – იურიდიული ადამიანი.

ადამიანი პირის ან მისი პიროვნულობის თვისებას [იმ მნიშვნელობით, რასაც მას ანიჭებენ ფსიქოლოგები, ფსიქიატრები ან სოციოლოგები], არაფერი აქვს საერთო სამართლის სუბიექტისათვის დამახასიათებელ იურიდიულ სამართალსუბიექტურობასთან; მეორეს მხრივ, უკვე აღვნიშნეთ, რომ არსებობენ სამართლის სუბიექტები, რომლებიც არ არიან ადამიანები. პირის კონცეფცია თავისი ეტიმოლოგიური მნიშვნელობით უნდა შეესაბამებოდეს „ნილაბს“ ან „როლს“, რომელიც შესაძლოა ითამაშონ ადამიანებმა, მაგრამ არა მხოლოდ მათ, არც აუცილებლად ყველამ. სამართალს აგრეთვე შეუძლია სუბიექტის თვისება ჩამოართვას ზოგიერთ ადამიანს [მონობის, უცხოელის ან სამოქალაქო სიკვდილის მაგალითები ადასტურებს აღნიშნულ თეზისს].

ცივილისტების ცნობილი დავა მორალური პირის განსაზღვრებასთან დაკავშირებით, ყველა შემოთავაზებული თეორიითურთ [რეალობის, ფიქციის, „ტექნიკური რეალობის“, მიზნობრივი ქონების] მონობს, რომ მოცემულ პირს სამართლის სუბიექტის თვისებები უბოძა სამართალმა. ამდენად, იგი სპეციფიკური იურიდიული კატეგორიაა და არა რაიმე სახის ბუნებრივი საგანი⁵.

მეტიც: საეჭვოა იურიდიული სამართალსუბიექტობის და სამართლის სუბიექტის ცნებათა სინონიმურობა, რადგან თვისება არ უნდა ავურიოთ მის მატარებელში⁶.

ყველა ჩამოთვლილი შენიშვნა მონობს, რომ სამი ცნება- ადამიანი, პირი და სამართლის სუბიექტი განსხვავებულია; აგრეთვე – იმასაც, რომ სამართლის სუბიექტის განსაზღვრის მცდელობა ადამიანის და პირის ცნებათა საფუძველზე დამარცხებისათვისაა განწირული. მეტიც, შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ სამართლის სუბიექტი იურიდიული სამართალსუბიექტობის სპეციფიკური ფუნქციაა, მაგრამ იურიდიული სამართალსუბიექტობა არ არის ადამიანის აუცილებელი ატრიბუტი.

აღნიშნული დასკვნა არადაამაკმაყოფილებულია: სინამდვილეში უცნობია, რას წარმოადგენს როლი თუ ფუნქცია, რომელსაც იურიდიული ადამიანი ასრულებს სამართლის სუბიექტად ქცევისათვის, და არა ის, თუ რაში მდგომარეობს იგი. დღეისათვის მხოლოდ ის ვიცით, რომ იგი არ არის შემცნობი, არ არის შემეცნების სუბიექტის როლი.

მეორე შესაძლებლობას გვთავაზობს ჩვენი დისციპლინის ანტიკური ტრადიცია; საუბარია პირის სპეციფიკურ სტატუსზე საზოგადოებაში. იმის თქმა, რომ მავანი სამართლის სუბიექტია, ნიშნავს საზოგადოებაში სამართლის მეშვეობით მისთვის მინიჭებული გარკვეული მდგომარეობის აღიარებას.

⁴ იხ. G.DEIA Pradelle, “იურიდიული ადამიანი“, პარიზი, Maspero, 1979; Y-p Thomas, „აქტი, აგენტი, საზოგადოება: ბრალეული ადამიანის შესახებ რომაული სამართლებრივი მოძღვარების მიხედვით“, სამართლის ფილოსოფიის არქივები, პარიზი, Sirey, 1978.

⁵ ტერმინს „კატეგორია“ ვიყენებთ მისი ნეიტრალური და ენის ანალიზთან დაახლოებული მნიშვნელობით („ლინგვისტური კატეგორიების“ მსგავსად), რათა არ გამოიწვიოს დავა იგი რეალურია თუ კონცეფტუალური და არ ჩავგვიტოვოს რეალიზმის და ნომინალიზმის დამაპირისპირებულ დავაში.

⁶ პატივს მივაგებთ მოცემული დაკვირვების ავტორს, ბ-ნ მიშელ ვირალს, რომელიც რამდენიმე თვის წინ გარდაიცვალა და რომლის ნაშრომებსაც ხშირად შთაუგონებია ჩვენი საქმიანობა. ერთ-ერთ ნაშრომში იგი წერს: „თანამედროვე აზროვნება ცდილობს აღრიოს სამართლის სუბიექტი [...] ფართო მნიშვნელობით და ინდივიდი-ადამიანი და ამტკიცოს, რომ ორივე ცნება ერთმანეთს გადაფარავს. მაგრამ ეს ნიშნავს რადიკალურად განსხვავებულ მოვლენათა გაერთიანებას: თვისების და იმისი, ვინც ამ თვისებას ატარებს. ადამიანური ინდივიდი აუცილებლად სამართლის სუბიექტი შესაძლოა არც იყოს. იგი ხდება სამართლის სუბიექტი და აღნიშნულ თვისებას იძენს, თუ მას მინიჭებული აქვს იგი პოზიტიური სამართლით. თვისების მინიჭებას განსაზღვრავს პოზიტიური სამართალი მის მიერვე ჩამოყალიბებული პირობების საფუძველზე [„იურიდიული აზროვნება“, პარიზი, L.G.O.J., 1960, გვ.121].“

შესაძლოა ეს ჰიპოთეზა უფრო ნაყოფიერი აღმოჩნდეს: *Digeste*-ს საფუძველზე რომაული სამართალი პირებს განიხილავს სხვადასხვა სტატუსის მიხედვით. იურისტი პავლე* განასხვავებს სამ სტატუსს: *libertatis, civitatis, familiae* [თავისუფლების, მოქალაქეობის, ოჯახური სტატუსი] და უმატებს *existimatio*-ს ანუ სამოქალაქო ღირსება, ერთადერთი დადებითი სოციალური რეპუტაცია⁷.

თანამედროვე სამართალი ადამიანებს უბოძებს გარკვეულ სტატუსებს, რომელსაც „პიროვნების მდგომარეობა“ ეწოდება [გვარი, სქესი, სამოქალაქო მდგომარეობა, ეროვნება და ა.შ.]. არის თუ არა ეს სამართლის სუბიექტის ტექნიკური კონცეფცია? პასუხი ერთდროულად დადებითიც არის და უარყოფითიც. დადებითი, თუ კონცეფციას განვიხილავთ „მოცემული იურიდიული წესრიგისადმი დამორჩილებულად“. ამგვარი მიდგომით ჩამოთვლილია ნაციონალური სამართლის სისტემის ხელისუფლებას დაქვემდებარებული არსების ინდივიდუალური მახასიათებლები. პასუხი უარყოფითია, თუ სამართლის სუბიექტის ცნება გამოყენებულია ფართო მნიშვნელობით, განსაკუთრებით – კერძო სამართლის თვალსაზრისით. ვფიქრობთ, პირველი მნიშვნელობა არაადეკვატურია, რადგან მეტად შეზრუდულია; საუბარია არა ავტენტიკურ სამართლის სუბიექტზე, არამედ უფრო სახელმწიფოს სუბიექტზე, როგორც წინათ მეფის სუბიექტზე ამბობდნენ.

თანამედროვე სამართალში პერმანენტული დაძაბულობა არსებობს სუბიექტის კონცეფციის უკანასკნელ მიდგომასა და მეორე, უფრო ტექნიკურ კონცეფციას შორის, რომელიც კონცენტრირებულია მნებელობით, აქტიურ და ავტონომიურ ასპექტზე.

ეს ახალი შეხედულება, რომელიც XVII საუკუნის და განმანათლებელთა ფილოსოფიითაა ნასაზრდოები, ძირითადად ჰუმანისტურია [ტერმინის ფილოსოფიური, ანუ ანთროპოცენტრული* მნიშვნელობით] და ინდივიდუალისტური, ხშირად ჰეროიკული პრეტენზიით. ინდივიდი აქ იქცა სამართლის ცენტრად, საკუთარი არსებობის ამოსავალ წერტილად, საკუთარი აზროვნების და ქმედებების ავტორად, აბსოლუტურ წყაროდ, რასაც ქმნის; ერთადერთ მიზეზად, რაც გადახდება; იგი საკუთარი თავის ბატონ-პატრონი და მფლობელია, ავტონომიურია, რამდენადაც ემორჩილება მხოლოდ მის მიერვე შექმნილ კანონს ანუ თავად არის კანონმდებელი. იგი პასუხს აგებს საკუთარ გადაწყვეტილებებსა და ქმედებებზე როგორც საკუთარი თავის, ისე აგრეთვე თავისუფალი სხვა ადამიანების წინაშე. ეს არის „მფლობელობითი ინდივიდუალიზმის“ და ვოლუნტარიზმის სამი დიდი თეორეტიკოსის – ჰობსის*, ლოკის* და კანტის* – ადამიანი.

ერთის მხრივ, ეს გასაგებს ხდის, რომ კანტის ფილოსოფიის ქვაკუთხედი – ნების ავტონომიის ცნება – ძალაში შევიდა სახელშეკრულებო სამოქალაქო სამართალში; მეორეს მხრივ, მაქს ვებერისათვის* ასე ძვირფასი „პასუხისმგებლობის ეთიკა“ სამართლის ერთგვარ შინაგან

* პავლე – აქ იგულისხმება ჩვ. წ. II საუკუნის დასასრულის და III საუკუნის დასაწყისის დიდი რომელი იურისტი იულიუს პავლიუსი, სცევილას მოწაფე; ცნობილია, რომ იუსტიანიანეს დიგესტების ტექსტის ერთ მეექვსედს შეადგენს ნაწვეტები პავლეს თხზულებებიდან.

7 V.Thomas, დასახ. ნაშრომი.
* ფილოსოფიური მოძღვრება, რომლის თანახმად მთელი სამყარო მიმართებაშია ადამიანთან.
* თომას ჰობსი (1588-1679) – ინგლისელი ფილოსოფოსი – ავტორი იურისტებისათვის მნიშვნელოვანი შრომებისა, ეთიკის მნიშვნელოვანი შრომებისა „ლევიათანი“, „მოქალაქეობის შესახებ“.
* ჯონ ლოკი [1632-1704] ინგლისელი ფილოსოფოსი და პოლიტიკური მოაზროვნე.
* იმანუელ კანტი [1772-1804] – გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის ფუძემდებელი.
* მაქს ვებერი (1864-1920) გერმანელი სოციოლოგი, იურისტი, ფილოსოფოსი და ისტორიკოსი.

მორალად იქცა. ორივე შეხედულებამ ძირფესვიანად შეცვალა სამართლის დამოკიდებულება სუბიექტებისადმი.

დღეისათვის სამართლის სუბიექტის კონცეფცია მოიცავს სამ ძირითად განზომილებას-მფლობელობა, ნების აქტი, პასუხისმგებლობა. შესაბამისად არსებობს სუბიექტის სამი შესაძლო დეფინიცია. თითოეულს საკუთარი უპირატესობები აქვს. ჩვენ განვიხილავთ სამივე ვარიანტს და შემდეგ შევეცდებით გამოვიკვლიოთ, რამდენად არის შესაძლებელი მათ შორის თეორიული კავშირის დამყარება სამართლებრივი ადამიანის კონცეპტუალური ერთიანობის უზრუნველსაყოფად.

სუბიექტი-მესაკუთრე

შეხედულება მესაკუთრე ან მფლობელი ადამიანის კონცეფცია [ეს ორი ინსტიტუტი, რა თქმა უნდა, განსხვავებულია, მაგრამ ჩვენი კვლევისათვის ისინი ერთმანეთთან ახლოს დგას] დომინირებს საკუთრების სამართალში. ამ სფეროსათვის სამართლის სუბიექტია ის, ვისაც უნარი აქვს ფლობდეს და იმავდროულად, ეს არის მისი სუბიექტად არსებობის ერთადერთი ფორმა⁸.

ხაზგასასმელია აღნიშნული მიდგომის ტიპურად და გამორჩეულად იურიდიული ხასიათი. არც ფილოსოფია, არც მეცნიერება არ იზიარებს ადამიანის მსგავს აბსტრაქციზებას.

ცივილისტთა დავა დამაჯერებელ არგუმენტებს გვანვდის. პლანიოლი* მორალური პირის სტატუსზე დებატების დროს მას (მორალურ იურიდიულ პირს -თ.ნ.) ფიქციად მიიჩნევდა და გვთავაზობდა მორალური სამართალსუბიექტობის პრობლემის გადატანას საკუთრების სამართალში. იგი ითვალისწინებდა სამართალსუბიექტურობის მხოლოდ ერთ მხარეს, რომელიც შეესაბამება საკუთრების სამართლის სუბიექტს და გამორიცხავს ყველა დანარჩენს.

მეორე მაგალითია ობრის და როს* საკუთრების თეორია⁹, მოგვიანებით დამუშავებული ზაჰარიუს* მიერ. მისი ორიგინალობა მდგომარეობს პირის და საკუთრების ცნებების დაახლოებაში: ყოველ პირს აქვს ქონება, ყოველგვარ ქონებას გააჩნია მფლობელი პირის სახით, ყოველ პირს აქვს მხოლოდ ქონება.

რამდენიმე წლის წინ რ.სევმა გაანალიზა მოცემული თეზისები და საკუთრების ცნება შემდეგნაირად განსაზღვრა: „პირის სამართლებრივი პრედიკატების ერთობლიობა, ერთობლიობა მისი გარეგნული და განცალკევებადი ქონებისა თანდაყოლილი და განუყოფელი ქონებასთან“. „სიტყვა „ქონება“ გაგებულია ფართო სამართლებრივი მნიშვნელობით“. იგივე

⁸ საკმარისია გავიხსენოთ საარჩევნო რეჟიმების საკონსტიტუციო მექანიზმები.

* პლანიოლი – აქ მხედველობაშია პლანიოლი [1853-1931], გამოჩენილი ფრანგი ცივილისტი, პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორი, რომელმაც მნიშვნელოვნად განაპირობა XX საუკუნეში ფრანგული ცივილისტიკის განვითარება. მისი ძირითადი ნაშრომია „სამოქალაქო სამართლის ელემენტარული კურსი“ 3 ტომად [1899 წლის გამოცემა] 43.

* ობრი და რო – აქ მხედველობაშია ორი ცივილისტი, როგორც მათ ფრანგულ ლიტერატურაში უწოდებენ „ფრანგული ცივილისტიკის ორი განუყოფელი ნაწილი“ – შარლ ობრი [1803-1883] და ფრედერიკ – შარლ რო [1803-1877]. მათი ორმოცნობიანი ერთობლივი სამეცნიერო მოღვაწეობის შედეგი იყო „სამოქალაქო სამართლის კურსი“, რომელსაც დღემდე არ დაუკარგავს მნიშვნელობა. კურსი გამოდის ავტორების ინიციალების გარეშე – „ობრი და რო“.

⁹ „ფრანგული სამოქალაქო სამართლის კურსი“, პარიზი, Cosse, 1856.

* ზაჰარიუს – აქ მხედველობაშია გერმანელი ცივილისტი, ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის პროფესორი კარლ ცახარიუს (1769-1843).

ავტორი ამატებს, რომ „საკუთრება წარმოადგენს პირის ქვეყნობის სამართლებრივი არსებობის საფუძველს“¹⁰.

მისი ანალიზის გაზიარებით მივუთითებთ, რომ მოცემულ პრედიკატთა [ან თვისებათა] ერთობლიობა წარმოადგენს „გაგებას“, „მიხვედრას“ და მოცემული ერთობლიობა საჭიროებს განსაზღვრას. ვერც პლანიოლის და ვერც ობრი-როს თეორია ვერ განსაზღვრავს პირის „არსებობას“ სრულყოფილად, რადგან იფარგლება საკუთრების სუბიექტით.

ამგვარი სუბიექტი, მხოლოდ საკუთრების კუთხით, ადამიანის დანახვას უშლის ხელს. ამგვარი შეფასება შესაძლებელია გადატანილი იყოს ფილოსოფიაში და სპეციალურად, სამართლის ფილოსოფიაში, პოზიტიური ტექსტების ნათელი მითითებების არსებობის შემთხვევაშიც კი. ეს კარგად ესმოდათ ობრის და როს, როდესაც საკუთრება „ფილოსოფიურ უფლებად“ მონათლეს. აქ საუბარია არ მეტაფიზიკურ და არსებით ცნებაზე, არამედ ერთგვარი იურიდიული წინასწარცნობის [ჰაბერმასის* დოქტრინის Vorverstandriss-ის მნიშვნელობით] ლოგიკურ რეკონსტრუქციაზე, რომელიც სოლიდარულია ადამიანის ყოველგვარი ფარული თეორიისა [ანუ იურიდიული წინარე თეორიისა].

უფრო შორსაც შეიძლება წასვლა, მფლობელი სუბიექტის სტატუსზე ფიქრისას, შეიძლება უპირატესობა მივანიჭოთ თავად ქონებას და სუბიექტი დავამცროთ მათი ერთობლიობის გამოხატულებაზე, როგორც საკუთრების თეორიაში ხდება. ეს შესაძლებელს გახდის იურიდიული ენა გავანთავისუფლოთ კონცეფციისგან და ყველაფრის კონცენტრირება სამართლებრივი საკუთრების „ობიექტურ“ ენაზე მოხდეს.

მაგრამ, როგორც ძველ გამოკვლევაში¹¹ ვაჩვენეთ, ამგვარი რამ მიუღწეველია, რადგან სამართლებრივი საკუთრების ცნება, თავის მხრივ, ახალი სირთულეების წყაროა. ფაქტობრივად, სამართლებრივი საკუთრების რაობას ვერ განვსაზღვრავთ მისი მფლობელი სუბიექტის გარეშე¹². ნებისმიერი საგანი შეიძლება მავანისათვის საკუთრებას „წარმოადგენდეს“, მაგრამ ეს ცნება რეალურად არსებულ ფაქტს კი არ ასახავს, არამედ შეუსაბამო საგანთა აგრეგატს წარმოადგენს ფუნდამენტური ერთობის გარეშე.¹³

ფაქტობრივად წრეზე ვატრიალებთ, როდესაც გვსურს სამართლის სუბიექტის ცნება ქონების ცნების საფუძველზე განვსაზღვროთ, თავდაპირველად საჭიროა ვიცოდეთ რას წარმოადგენს ეს საკუთრება, რომელიც სუბიექტის ქონება ხდება.

სამართლებრივი ქონების განსაზღვრება შეუძლებელია მათი მფლობელი სუბიექტის მოშველიების გარეშე [საკუთრების სამართლის მნიშვნელობით]. კიდევ უფრო საინტერესოა შემდეგი დასკვნა: სუბიექტის ცნებას საჭიროება მითითება ქონებაზე, რომელიც განსაზღვრისათვის აუცილებელად ვინმეს ქონებას უნდა წარმოადგენდეს¹⁴.

¹⁰ „სამართლებრივი თეორიის ფილოსოფიური დეტერმინებები: ობრი-როს საკუთრების თეორია“, სამართლის ფილოსოფიის არქივები, 1979, გვ.250.

* ჰაბერმასი – აქ მხედველობაშია იურგენ ჰაბერმასი (დაბ.1929) გერმანელი ფილოსოფოსი და სოციოლოგი.

¹¹ G.Gregorczyk, „სამართლებრივი საკუთრების კონცეფცია: შეუძლებელი დეფინიცია?“ სამართლის ფილოსოფიის არქივები, 1979, გვ.259.

¹² წარუმატებელი აღმოჩნდა სამართლებრივი საკუთრების ნეიტრალური დეფინიციის ყველა ცდა [„საგნის“, „თავად საკუთრების“, „ღირებულების“ ცნებები]. ვერცერთი ვერ გადმოსცემს იმ „ჟანრს“, რომლის ჩარჩოებშიც ექცევა სამართლებრივი საკუთრება.

¹³ „მიზანი“ არის კონცეფცია აგრეგატი. შეუძლებელია განისაზღვროს მისი შემადგენელი სფეციფიკური ობიექტების საფუძველზე; შეიძლება მხოლოდ ის ითქვას, რომ მიზანი არის ის, რაც „გათვალისწინებულია“.

¹⁴ განა კანტმა არ შენიშნა, რომ კონცეფცია *res nullius* [ანუ სამართლებრივი საკუთრება მფლობელის გარეშე] გაუქმებულია შინაგანი წინააღმდეგობის გამო?

მდგომარეობა კიდევ უფრო უჩვეულო ხდება თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ არ არის ნათელი მისაკუთრების ცნებაც და ყველა კანონისმიერი, იურისდიქციული, დოქტრინული დეფინიცია სუბიექტსა და ქონებას შორის კავშირს გულისხმობს¹⁵.

მოვექცით სამი კონცეფციის წრეში: რომელთაგან ერთის გაგება წარმოუდგენელია დანარჩენების გარეშე: სუბიექტია ის, ვისაც ეკუთვნის ქონება ; ქონება არის ის, რაც შეიძლება ეკუთვნოდეს სუბიექტს (ეს უკანასკნელი შეიძლება არ იყოს ადამიანი!); კუთვნილება-ფუნდამენტური და „ყველაზე“ „აბსოლუტური“ კავშირი სუბიექტს და ქონებას შორის .

მოცემული ურღვევი კონცეპტუალური ტრიადა ერთგვარი სიტყვის თამაში [ვიტგენ-შტეინის* გამონათქვამით] ჩონჩხია და საკუთრების სამართლის ბაზისი. მისი შემადგენელი ყოველი კონცეფცია ერთგვარი სემანტიკური სისტემის პრიმიტიული ცნებაა კლასიკურ გეომეტრიაში გამოყენებული „ნერტილის“, „ხაზის“, „სიბრტყის“ მსგავსად¹⁶.

ანალიტიკური საზღვრები, რომლებსაც ემყარება მოცემული სამი კონცეფცია შიდა კავშირებში, განმარტავს იმ მოტივს, რის გამოც ჩვენს სამართალში პირები კომერციის მიღმა დგანან, „სამოქალაქო სამართლის მოცემული ზოგადი პრინციპი“ მხოლოდ ტავტოლოგიური შედეგია პირის, როგორც სუბიექტის სახის განსაზღვრისა ქონების საპირისპიროდ¹⁷.

იგივე მოტივის გამო, სრულადაც არ არის აუცილებელი სამართლის [ქონების] სუბიექტი ადამიანი იყოს: ნებისმიერ რეალურ თუ ფიქციურ ერთეულს [სახელმწიფო ხაზინა, „გვირგვინი“, იურიდიული პირი, სახელმწიფო და ა.შ.] შეუძლია იგივე როლის შესრულება თუ სამართალი მას ქონების განკარგვის უფლებას უბოძებს.

ამგვარ ანალიზს მივყავართ შემდეგ დასკვნამდე: იურიდიული ქონების (ქონა – თ.ნ.) საფუძველზე ვერ განვსაზღვრავთ სამართლის სუბიექტს [ყოველ შემთხვევაში, იმ სფეროსთვის, რომელიც ჩვენ გვაინტერესებს]. უფრო ზუსტად, არ არსებობს რეალური დეფინიცია, რადგან არავითარი საგანი ან კონკრეტული რეალობა არ შეესაბამება მოცემულ კონცეფციას, მაგრამ ეს სრულადაც არ ნიშნავს, თითქოს მას არ გააჩნდეს აღიარების მოცულობა.

სუბიექტი – სამართლებრივ ქმედებათა ჩამდენი

სამართლი სუბიექტის მეორე განზომილებაა მისი უნარი, ჩაიდინოს სამართლებრივი ქმედებები; სუბიექტს რისი გაკეთებაც შეუძლია, ისეთია მისი შესაძლებლობა.

ზემო ხსენებულ შესაძლებლობას სამართლის განშტოებათა მიხედვით სხვადასხვა სახელს აქვს: კერძო სამართალში საუბარია უნარზე, საჯარო სამართალში – კომპეტენციაზე, მაგრამ შინაარსი ერთია: საუბარია სუბიექტის მახასიათებელი შესაძლებლობის სფეროზე, რაც მას საშუალებას აძლევს შეასრულოს სამართლის მიერ მართლზომიერად აღიარებული ქმედებები¹⁸.

¹⁵ სამოქალაქო კოდექსის 544-ე მუხლის დეფინიცია საკუთრებისგან ქმნის „ყველაზე აბსოლუტურ უფლებას, თუმცა მას განსაზღვრავს ძალზე მოქნილი შეფასებებით: *usus, fructus, abusus*.

* ლუდვიგ ვიტგენშტეინი [1889-1951] ავსტრიელი ფილოსოფოსი, რომელმაც დიდად განსაზღვრა ანალიტიკური ფილოსოფიის ევოლუციის ძირითადი ტენდენციები.

¹⁶ უფრო დეტალური ანალიზისთვის იხ. ჩვენი, უკვე მითითებული სტატია.

¹⁷ ეს სრულადაც არ ნიშნავს, თითქოს ირიდიულად მოუაზრებელი იყოს ადამიანებით ვაჭრობა, რისი მაგალითიც მონები არიან. მათ ჰქონდათ არა „პირის“ არამედ „ქონების“ თვისება.

¹⁸ იხ. ჩვენი სტატია: „იურიდიული ქმედება, განხილული სამართლის ფილოსოფიის პერსპექტივით, უფლებები, №7/1988.

აღნიშნული სფეროს გარეთ, სუბიექტს შეუძლია მისაღები გახადოს ქცევათა თუ ქმედებათა დაუსრულებელი სიმრავლე; მაგრამ სამართალი მართებულად მიიჩნევს მხოლოდ მისი შესაძლებლობის თუ უნარის შესატყვის ქმედებას. მაშ, რაში მდგომარეობს შესაძლებლობა და უნარი?

პოსტ-კარტეზიანულ თეორიაში, რომელიც XIX საუკუნის სამართლებრივ აზროვნებაში ბატონობდა, სამართლებრივი აქტების მართებულობას ხშირად უკავშირებოდნენ თავისუფალი, ავტონომიური, შემოქმედი ადამიანის ნებას. დღემდე ნების ავტონომიის პრინციპი მოქმედებს სამოქალაქო სამართლის სფეროში, განსაკუთრებით ხელშეკრულებებთან დაკავშირებით, და ნაკლები მნიშვნელობა აქვს მის მიტოვებას ფილოსოფიის მიერ, რომელმაც სხვა პერსპექტივები აირჩია, ყველაფერი ისე ხდება, თითქოს სამართლებრივი აზროვნება ჯერ კიდევ ჰობსის და კანტის მიერ გაკვალულ ბილიკზე მიაბიჯებდეს¹⁹. სამი საუკუნის განმავლობაში სერიოზულად არავის შეუტანია ეჭვი ვოლუნტარისტულ დოგმაში, რომელსაც ემყარება განმანათლებელთა ინდივიდუალისტური ფილოსოფიით ნასაზრდოები უფლების თეორია.

თუმცა ნათელი და გარკვეული არც ნების და არც უფლების თეორია არ არის, არადა ისინი სამართლის სუბიექტის კონცეფციის ძირითად ბაზისს წარმოადგენენ.

შეიძლება თქვან, რომ შეუძლებელია ყველაფრის დეფინიციონება, საჭიროა მეტ-ნაკლებად შემცირდეს გამსაზღვრებათა ჯაჭვი და მივიღოთ პირველადი კონცეფციები, რომლებიც ამოსავალ წერტილებად იქნება დანარჩენთა გასაგებად, მაგრამ საფუძვლად ამიტომ უნდა ავიღოთ სწორედ ნების და უფლების კონცეფციები და არა – ვთქვათ ადამიანის (ან პირის) კონცეფცია, რომლის ატრიბუტებსაც ისინი წარმოადგენენ. ერთგვარი ფილოსოფიური, იდეოლოგიური მიდგომა ხომ არ არის ადამიანის წარმოჩენა არა მისი არსებობით, ბუნებით და სხვებთან კავშირით, არამედ მისი ნებითა და უფლებით? განა შეგვიძლია, ზუსტად განვსაზღვროთ, რას ვგულისხმობთ ავტონომიურ და თავისუფალ ნებაში და არ გამოვიყენოთ მსგავსი ნათქვამი: „ნება არის ის ფაქტი, რაც მე მსურს“?

XVII-XVIII საუკუნეების ფილოსოფიურ იანთროპოლოგიის სოლიდარული ნების ავტონომიის მითი დღეს სრულად წარხოცილია ჰუმანიტარულ მეცნიერებიდან და აგრეთვე, ფილოსოფიიდან, რომელმაც ფენომენოლოგიის გავლენით, საკუთარი ანალიზის მეთოდის „დეფსიქოლოგიზაცია“ მოახდინა. მისი მხოლოდ იურისტებს სწამთ და ხშირად აქცევენ თავიანთი ფუნდამენტური კოცეფციების ტერმინად, ერთი მხრივ – იურიდიული ნორმის და მეორე მხრივ – სამართლის სუბიექტის შემთხვევაში.

რაც შეეხება უფლების თეორიას, მისი გამოყენება სამართლის სუბიექტის მიმართ მდგომარეობას უფრო ართულებს, სრული ტავტოლოგია მეფობს, რადგან პირველი აუცილებლად გულისხმობს მის არსებობას და არა პირიქით. უფლების განსაზღვრის ყველა ცდა მარცხით დამთავრდა, მათ შორის იერინგისაც*, რომელმაც იგი „იურიდიულად დაცული

¹⁹ სისხლის სამართალი სწრაფად განთავისუფლდა თავისუფალი და ავტონომიური მოქმედი პირის მოძღვრებისაგან: მისდევს რა ჰუმანიტარული მეცნიერების მიღწევებს [და ზოგჯერ მათ შეცდომებს], იგი იძულებულია მხედველობაში მიიღოს ადამიანურ ქმედებათა განსხვავებული პირობები, მათი ბიოლოგიური, ფსიქოლოგიური, სოციალური თუ სხვა ბუნების მიუხედავად. მაგრამ არ უნდა დაგვაინყდეს, რომ მოცემულ სფეროში საუბარია დასჯად ქმედებებზე და არა მართლზომიერ ქმედებებზე, რომელიც სრულად განსხვავებულ კატეგორიას განეკუთვნებოდა.

* იერინგი – აქ ავტორი მიუთითებს რუდოლფ ფონ იერინგზე [1818-1892], XIX საუკუნის მეორე ნახევრის გერმანული პანდექტიკის პლეადის ბრწყინვალე წარმომადგენელზე, რომლის იდეებმაც თავის დროზე დიდი გავლენა მოახდინეს ფრანგულ დოქტრინაზე.

ინტერესის“ სახით შეაფასა. მაგრამ ეს არაფერს ნიშნავს, თუ განსაზღვრული არ არის სხვა ფსიქოლოგიური ცნება [აგრეთვე ეკონომიკურიც] – ინტერესი. მისი ზუსტი და ნათელი მნიშვნელობა დღემდე ვერ მოიძებნა .

სამართლის სუბიექტის, როგორც სამართლებრივი ქმედების ჩამდენის განსაზღვრების შესაძლო გზაა ფენომენოლოგიაში გამოყენებული ფილოსოფიური ანალიზის გამოყენება. ეს უკანასკნელი უპირატესობას ანიჭებს „განზრახულობის“ ცნებას და უპირისპირებს მას ვოლუნტარისტული შეხედულებისათვის დამახასიათებელ მექანიკურ მიდგომას. უკანასკნელ შემთხვევაში ყურადღება კონცენტრირებულია ქმედების „მიზეზებზე“ – ნებასა და მოტივაციებზე, ხოლო განზრახვის გაგება შესაძლებელია მოქმედი პირის საბოლოო მიზნის გარკვევით.

მსგავსი მიდგომა არც იურისტებისათვის არის უცხო, რადგან ისინი ხალისით იყენებენ უფრო ტლანქ ცნებას – „მიზნისა“, რათა გამოაცალკეონ და კანონიერად მიიჩნიონ რიგი ქმედებები. ხშირად, იგივე ცნება ამოსავალი ნერტილია მორალურ პირთა დეფინიციისას: „მიზანი“ ხომ არ ახასიათებს ინდივიდთა გაერთიანებას და ხომ არ არის მათი ნამდვილი „ბუნება“ ?

ეს გზა საეჭვო და არადაამაკმაყოფილებელია: თუ განზრახულობა ადამიანური ქმედების განმსაზღვრელი მომენტია ზოგადად, იგი ვერ გაუწევს ანგარიშს მართებული სამართლებრივი ქმედების სპეციფიურობას. მხოლოდ ამ უკანასკნელს შეუძლია გამოდგეს საფუძვლად ქმედების ჩამდენი სუბიექტის რაობის დასადგენად. სამართალი მხოლოდ იშვიათად ინტერესდება ჭეშმარიტი განზრახვებით და მიზნებით, რომლებიც სუბიექტს აქვს თავის ქმედებათა მართებულობის დასამტკიცებლად [ცხადია, იგივე ელემენტები გავლენას ახდენს ქმედების შეფასებაზე სისხლის სამართლის თვალსაზრისით, რაც სხვა საკითხია]. შედეგად, სამართლის სუბიექტის თვისება (მოცემულ ასპექტში) ვერ გაანალიზდება განზრახულობის საფუძველზე, თუნდაც ეს ტერმინი კარგად ეგუებოდეს მოქმედების ფენომენოლოგიას.

ჩვენ იმედი გვქონდა²⁰ გამოსავალი გვეძია კლასიკურ ფილოსოფიაში, სადაც სამართლებრივი აზროვნება ყოველთვის იძენდა თავის საბაზისო კონცეფციებს და რომელსაც არასოდეს გაუცრუებია იმედი ინტელექტუალური მოდის ცვალებადობის მიუხედავად. წინა ორი საუკუნის მანძილზე, როგორც ჩანს, იურისტები წნეხის ქვეშ იყვნენ: ერთი იყო თანამედროვე ვოლუნტარისტული და სუბიექტივისტური ფილოსოფია, მეორე – მათი საკუთარი ფილოსოფიური ტრადიცია, შორეულ ფესვებზე დამყარებული. ამით შეიძლება აიხსნას სამართლის სუბიექტის შემთხვევასთან დაკავშირებული სააზროვნო კატეგორიების აპორიები და არა თანამიმდევრულობა .

ტრადიცია, რომელსაც ჩვენ ვიყენებთ, აერთიანებს წყვილს **potentia – actus** [შესაძლებლობა – ქმედება] და პირველის მეორეში გადასვლას უკავშირებს მოქმედ სუბიექტს; ვფიქრობთ, სამართალში უფლებაუნარიანობის და კომპეტენციის ცნება შეესატყვისება **Potentia**-ს ანტიკურ ცნებას. იგი აგრეთვე სუბიექტის გადასვლის საშუალებას იძლევა. იგი წარმოადგენს მოქმედების უნარს ან სამართლებრივ კომპეტენციას და ფაქტობრივად, სამართლებრივი ქმედების გზით სუბიექტის მიერ რეალიზებულ სტატუსს.

ეს შესაძლებლობა წარმოადგენს იურიდიული სამართალსუბიექტურობის განზომილებას, სამართლებრივი არსებობაა ქმედების სუბიექტი. მაგრამ ეს პერსპექტივაც არ არის ახალი, რადგან ძალიან ახლოს დგას ჰობსისეული უფლების კონცეფციასთან, როგორც ადამიანის შესაძლებლობასთან და მისი ადამიანურობის განსაზღვრულ თვისებებთან.

²⁰ G.Gregorczyk, დასახელებული ნაშრომი, „იურიდიული ქმედება...“

საყვედური, რაც უფლების თეორეტიკოსთა წინააღმდეგ გამოვთქვით, ახლა ჩვენს საწინააღმდეგოდ შემობრუნდა; ჩვენი ანალიზი ითხოვს ზუსტად განისაზღვროს შესაძლებლობების ცნება; წინააღმდეგ შემთხვევაში გამოვა, რომ ერთი გაუგებარი სიტყვა სხვა, უფრო ბუნდოვანი ტერმინით შევცვალოთ.

იგივე გაუგებრობაში აღმოვჩნდით, რაც ჩვენი სტატიის წინა თავში გვქონდა; შეუძლებელია რეალურად გავიგოთ იურიდიული უნარიანობა – კომპეტენციის [potentin] კონცეფცია, თუ არ მოვიშველიეთ სუბიექტი, რის განზომილებასაც იგი წარმოადგენს. ამის გარდა, სუბიექტი განისაზღვრება იგივე შესაძლებლობით; მეტიც, ანალიტიკურად, სამართლებრივი ქმედება უკავშირდება შესაძლებლობას და სუბიექტს, რადგან წარმოადგენს სუბიექტის მიერ თავისი შესაძლებლობის რეალიზაციას.

კვლავ აღმოვჩნდით სამი პრიმიტიული კონცეფციის წრეში, როდესაც ვერცერთი ვერ განისაზღვრება სხვების გარეშე.

სამართლის სუბიექტი არის „რაც“ [რეალური ან ფიქციური], აღჭურვილი იურიდიული შესაძლებლობით [მოქმედების უნარი, კომპეტენცია] და იმდენად არის სუბიექტი, რამდენადაც გააჩნია მოცემული შესაძლებლობა.

შესაძლებლობა არის სუბიექტის განზომილება, რომელიც შეიძლება გამოვლინდეს სამართლებრივი ქმედებით.

ქმედება არის იურიდიული პირის გამოვლინება სუბიექტის შესაძლებლობის საზღვრებში²¹.

აღნიშნული კონცეპტუალური ურთიერთდამოკიდებულება კიდევ ერთხელ უშლის ხელს თითოეული ცნების განსაზღვრას, მაგრამ სრულადაც არ ნიშნავს, თითქოს მათ მნიშვნელობა არ გააჩნიათ.

პასუხისმგებელი სუბიექტი

სამართლის სუბიექტის ჩვენთვის საინტერესო მესამე განზომილება არის პასუხისმგებლობა იმ ფაქტებისათვის, რომლებიც მას მიეწერება; აქ მხოლოდ და აუცილებლად მის მიერ ჩადენილი ქმედებები არ იგულისხმება, არამედ აგრეთვე მავანის ნებაზე დამოკიდებული და უნებლიე მოვლენები.

მათ რიცხვშია სამართლებრივი ქმედებებიც, მაგრამ ისინი მხოლოდ ქვეჯგუფს წარმოადგენენ ფართო ერთობლიობისა. სწორედ ეს შეფასება განასხვავებს სუბიექტის მოცემულ განზომილებას წინარე განხილულისაგან.

ნათელია, რომ პასუხისმგებლობის ზოგადი და აბსტრაქტული ცნება თანამედროვე ტერმინია²². მაგალითად, რომის სამართალში იგი არ არსებობდა და ნაბიჯ-ნაბიჯ იქმნებოდა შუა საუკუნეებიდან მოკიდებული ჩვენს დღეებამდე, როდესაც სიღრმისეული მეტამორფოზა განიცადა. ი.ტომასის აზრით, იგი წარმოიქმნა საბაზრო ეკონომიკის ჩამყალიბების ეპოქაში,

²¹ კელზენმა ერთმანეთს გაუთანაბრა სამართალი და სახელმწიფო იდენტური პრაქტიკული მოტივების გამო.

²² „თავისი ისტორიის რომელიღაც მომენტში რომაულმა საზოგადოებამ უნივერსალური აგენტის ცნება არ გაათავისუფლა აბსტრაქტული პასუხისმგებელი ადამიანის შეცდომისაგან. სუბიექტის უნივერსალობა წარმოიქმნა სამართლებრივ ნიადაგზე, რაც თანამედროვე ევროპული შეხედულებით, საბაზრო ეკონომიკის უნივერსალობას გამოხატავს; სამართლის სუბიექტი, ეკონომიკური აგენტის სამართლებრივი ფორმა თავისუფალია დაუსრულებელი კავშირებისაგან, ისე როგორც ვალდებულია პასუხი აგოს ყველა ზიანისთვის. საგანთა დამცრობა გაცვლით ღირებულებამდე, ხოლო პირებისა ურთიერთჩაცვლებად სუბიექტებამდე ადამიანის უნივერსალური კუთხით დანახვას უწყობს ხელს“, Tomas, დასახ. ნაშრომი.

როდესაც უნივერსალიზებულმა გაცვლითმა ურთიერთობებმა მოითხოვა უპიროვნო და ურთიერთშემცვლელი ეკონომიკური აგენტების არსებობა²³.

ცნობილია, რომ პასუხისმგებლობის ახალ ცნებას რელიგიური ფესვები აქვს და სამართალში შემოვიდა თეოლოგთა გავლენით. შეცდომის ცნება, რომელსაც რომაულ სამართალში უფრო ტექნიკური მნიშვნელობა ჰქონდა²⁴ მორალურ შეფერილობას იძენს, რომელიც ახლოა „ცოდვის“ ცნებასთან.

მოცემულ სისტემას კარგად ფუნქციონირება შეუძლია, რადგან ორი მსგავსი პასუხისმგებლობა არსებობს: მორალური და იურიდიული; ერთმანეთისგან განსხვავებული მხოლოდ სასჯელებით, რომელთაგან პირველის შემთხვევაში სასჯელი ტრანსცედენტურია, ხოლო მეორეს შემთხვევაში – მიწიერი. თანამედროვე ეპოქის დასაწყისში ეთიკური ერთ-სახეობის ნგრევა მორალური პასუხისმგებლობის შემთხვევაში არღვევს იზომორფულობას და სამართალს საკუთარი პასუხისმგებლობის მექანიზმს ანიჭებს.

შეცდომის ცნება უფრო და უფრო ტექნიკურ შინაარსს იძენს, თუმცა გამონაკლისია სისხლის სამართალი, რომელმაც შეინარჩუნა მორალთან დაკავშირებული ტრადიციული კავშირები. მოგვიანებით, მექანიზაციამ და მისგან გამონეულმა რისკებმა გაზარდა ე.წ. „ობიექტური“ პასუხისმგებლობის როლი, დაფუძნებული შეცდომაზე. შემდგომ დაზღვევის სისტემის განვითარებამ ხელი შეუწყო სიღრმისეულ ტრანსფორმაციას და მიგვიყვანა პასუხისმგებლობის ტრადიციული კონცეფციის ამჟამინდელ კრიზისამდე.

სამოქალაქო სამართლის კონტექსტში კლასიკური კონცეფციის შეცვლა მოხდა მეორე კონცეფციით, რომლის ძირითადი კითხვა ასეთია: ვინ უნდა აანაზღაუროს ზიანი, რომელიც მიადგა დაზარალებულს? სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, რეალური ფაქტების აღწერიდან სამართალი გადავიდა დაზარალებაზე სუბიექტებისთვის, რომლებიც არ არიან აუცილებლად მათი ჩამდენნი. კელზენიდან* მოკიდებული კარგადაა ცნობილი, რომ დაზარალება მდგომარეობს არა იმის კონსტატაციაში, თუ ვინ არის დამნაშავე, არამედ ვინ უნდა ყოფილიყო დამნაშავე.

ყველა მოცემული, ზედაპირული შენიშვნა მხოლოდ იმისთვის გამოიყენება, რომ დავუახლოვდეთ სამართლის სუბიექტის კონცეფციას პასუხისმგებლობის საფუძველზე. მაგრამ წინა შემთხვევების მსავსად, გვჭირდება ცნება ანალიტიკური საყრდენისათვის – ამ შემთხვევაში „პასუხისმგებლობის“.

რამდენადაც იგი ფუნქციობდა მორალურ კონტექსტში, საქმე შედარებით მარტივად იყო: სუბიექტი პასუხს აგებს თავისი მცდარი მოქმედების ანუ მორალური წესების შეგნებული და ნებაყოფლობითი დარღვევის გამო და მოცემული „პასუხი“ მდგომარეობს მსგავსი ქმედებების გამართლებაში. ცხადია, თუ ეს უკანასკნელი არ შეიძლება იყოს გამოთქმული ან არასაკმარისია, ქმედებათა ჩამდენი იგივე წესებით გათვალისწინებულ შედეგს მიიღებს.

დღესაც პასუხისმგებლობის ცნება თავისი ტექნიკურ-იურიდიული მნიშვნელობით ძნელი მოსახელთებელია. აღარ არის საუბარი შეცდომაზე და აღარც დაზარალებაზე: როდესაც მაგალითად, საუბარია სახელმწიფოს მხრიდან, ტერორიზმის მსხვერპლთათვის,

²³ Tomas: რომელ სამართალში „არ არსებობს ქმედება, რომლისთვისაც მოქალაქემ პასუხი უნდა აგოს, მაგრამ არის ჩამონათვალი ქმედებებისა, რომლებისთვისაც იგი იხდის poena-ს და ისინი არასოდეს არის დასული შეცდომის ან ზიანის ცნებებამდე“, გვ. 83.

²⁴ Thomas, დასახელებული სტატია.

* ჰანს კელზენი (1881-1973) – გამოჩენილი ავსტრიელი სამართალმცოდნე, სამართლის და სახელმწიფოს ფილოსოფოსი და თეორეტიკოსი, სახელმწიფო და საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი „წმინდა სამართლის მოძღვრების“ ფუძემდებელი, 1920 წლის ავსტრიის კონსტიტუციის პროექტის ავტორი.

ზარალის ანაზღაურებაზე ან იმ საავარიო შემთხვევებით დაზარალებულებისთვის კომპენსაციის გადახდაზე, რომლის ჩამდენნი არ არიან დაზღვევით უზრუნველყოფილნი. შეიძლება თუ არა ითქვას, რომ ასანაზღაურებელი ზიანისთვის პასუხისმგებლობა სახელმწიფოს ან საგარანტიო ფონდს ეკისრება?

სამართლის ფილოსოფოს-თეორეტიკოსებმა შეიგნეს, რომ პასუხისმგებლობის კონცეფცია უკავშირდება არა რალაც ემპირიულ რეალობას, არამედ „გარკვეული სახის ურთიერთობებს ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის“²⁵, როგორც აღნიშნავს ანრიო, „პასუხისმგებლობა ფაქტი კი არ არის, არამედ იდეა; ეფუძნება პასუხისმგებლად მიჩნეული სუბიექტის პიროვნული იდენტურობის პოსტულატს“²⁶. ამ შენიშვნებს ვიზიარებთ, მაგრამ ეს ხელს არ გვინცობს სამართლის სუბიექტის ცნების გარკვევაში, თუ მას პასუხისმგებლობაზე დავაფუძნებთ, რადგან უკანასკნელის შინაარსი ჩვენთვის უცნობია. საჭიროა იდენტურობის ცნების გარკვევა, რასაც აქამდე ამოღ ვცდილობთ.

ამ შემთხვევაშიც სამი პრიმიტიული ცნების – სამართლის სუბიექტი, დაბრალება, პასუხისმგებლობა – წრეში აღმოვჩნდით. თითოეულის განსაზღვრა სხვათა დაუხმარებლად შეუძლებელია. უფრო თანამედროვე და ტექნიკურად პასუხისმგებელ სუბიექტზე სამართლებრივად ვიფიქროდ; უფრო კლასიკური სქემა ერთმანეთს დააკავშირებს სამართლის სუბიექტს „პასუხისმგებლობას, შეცდომას. მაგრამ ორსავე ვარიანტში ხელშემშლელია სამართლის სუბიექტის ცნება.

მხოლოდ იმის თქმა შეგვიძლია, რომ სუბიექტი, პასუხისმგებლობის სამართლის (განსაკუთრებით სამოქალაქო) ნიაღში, არის ის, ვისაც შეიძლება დაეკისროს პასუხისმგებლობა რიგი ფაქტების ან გარემოებების გამო, ან, რომ პასუხისმგებლობა ძირითადი თვისებაა სამართლის [პასუხისმგებლობის] სუბიექტის. ორ ცნებას შორის კავშირი უზრუნველყოფილია ტიპური იურიდიული და ტექნიკური ტერმინის – ბრალეურად შერაცხვის – მემვეობით, რომლის არსის გარკვევა სხვათა დაუხმარებლად შეუძლებელია²⁷.

წინასწარი დასკვნა

მედიდურობა და უადგილობა იქნება მოცემული ესე დავასრულოთ ჩაკეტილი დასკვნით, მაშინ, როდესაც იგი წინ უძღვის სამართლის სუბიექტთა პრობლემატიკისადმი მიძღვნის ტომს და შედგება სამართლის სხვადასხვა დისციპლინების სახელგანთქმულ სპეციალისტებისაგან. ჩვენ შევეცდებით შევაჯამოთ ჩვენი საკუთარი ანალიზი, რომელიც იმედი გვაქვს, სხვათა მოსაზრებების საფუძველზე დაზუსტდება ან დადასტურდება.

სამართლის სუბიექტის ზოგადი კონცეფციის ვერცერთი განზომილება ვერ უზრუნველყოფს ჭეშმარიტი, ან სულ მცირე – რეალური განსაზღვრების ჩამოყალიბებას. უნდა დავასკვნათ, რომ არ არსებობს ავთენტიკური არსება, რომელსაც მოცემული ცნება შეესაბამება.

²⁵ Henriot, „პასუხისმგებლობა“, *Enciclopedia Universalis*, პარიზი, 1968, ტ.14, გვ.167.

²⁶ შეიძლება ითქვას, რომ დაბრალება არის სუბიექტისთვის პასუხისმგებლობის დაკისრება, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში მხოლოდ ადგილს იცვლის იურიდიული პრეროგატივის კონცეფციასთან დაკავშირებული სიტყვე, როგორც ამას მოწმობს H.Hart-ის სტატია: „The Ascription of Responsibility and Rights“, in *Proceedings of the Aristotelian Society*, XVII (1948-1949).

²⁷ უკანასკნელი მტკიცების გამაგრების შესაძლებლობა არ გვაქვს, მაგრამ თემის შესახებ უფრო დაწვრილებით იხ. „დაპირისპირებანი სამართლის ონტოლოგიის გარშემო“, P. Amselek-ის და G.Gregorczyk-ის რედაქტირებით, პარიზი, PUF. კოლექცია „კითხვები“ 1989, ჩვენი სტატია ამავე კრებულში.

ვისება. სხვანაირად რომ ვთქვათ, სამართლის სუბიექტი არ არის რეალობებით დასახლებული სამყაროს მოქალაქე, მაგრამ არც ის იქნება მართალი, რომ განვაცხადოთ, თითქოს ის საერთოდ არ არსებობს.

მოცემული თეზისის გაღრმავებამდე უნდა მივუთითოთ, რომ ყველა განზომილება სამართლის სუბიექტის ზოგადი კონცეფციისა სრულდება პირველადი ცნებებით, რომლებიც ფუნქციობენ კონცეფტუალურ მინი – სისტემებში. თითოეული მინი-სისტემა სამი ურთიერთგანსაზღვრებითი ცნებისაგან შედგება.

სამივე ნაწილობრივი კონცეფციიდან თითოეულის როლი [მესაკუთრე, ქმედებების ჩამდენი, პასუხისმგებელი] გლობალურ კონცეფციას შეადგენს. მათ ანალიტიკურ შედეგებთან ერთად [საკუთრება, კუთვნილება, ქმედება, უნარი, პასუხისმგებლობა, ბრალად შერაცხვა]. ისინი რეალობის ელემენტებს კი არ აღწერენ, არამედ აფასებენ მათ. ყველა ჩამოთვლილი ცნება ისევე იქცევა, როგორც „სამიზნე“ უკვე მითითებულ მაგალითში; მიზანია ის, რაც გათვალისწინებულია და მხოლოდ კონკრეტულ მიზანთა შეფასებას ახდენენ, ამოავექვითოთ ზოგადი „მიზნის“ ჭეშმარიტი ბუნება.

რაკი არ არსებობს „მიზნის“ რეალური განსაზღვრება, ასევე არ არსებობს სამართლის სუბიექტის დეფინიცია, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, თითქოს უკანასკნელი კონცეფციის გაგება შეუძლებელია, ან დეფინიცია ნომინალურია [თუმცა, ეს მხოლოდ სიტყვაა და არავითარ რეალურ მოვლენას არ შეესაბამება].* იმის სანაცვლოდ, რომ ვეძიოთ, ვინ მიიჩნევა სამართლის სუბიექტად [შეუძლებელი ამოცანაა, რადგან ნებისმიერი საგანი, მათ შორის წმინდა ფიქციაც კი, შეიძლება სამართლის სუბიექტი იყოს], არამედ მთელი ყურადღება გადავიტანოთ იმაზე, ვინც ახდენს შეფასებას.

ასეთ დროს იურისტები მათთვის ჩვეულ ასპარეზზე არიან: მათ იციან მხოლოდ, რომ სამართლის ერთერთი ძირითადი ფუნქციაა კვალიფიკაციის [კანონისმიერი,სასამართლო-იურისდიქციული] მინიჭება რეალობის ფრაგმენტებისათვის. სამართლის სუბიექტის კონცეფცია ერთერთია მრავალ სხვა მაგალითს შორის და იურიდიული ტერმინთა უმეტესობა რეალობის სამყაროსაგან შორს დგას. მას იგივე კონცეპტუალური სტატუსი აქვს, რაც ვთქვათ, მეფის ფიგურას ჭადრაკში; მისი დეფინიცია ემყარება პოსტულატების ერთობლიობას, რომლებიც განსაზღვრავენ მის ფუნქციობას მოცემული თამაშის ფარგლებში. ამ თამაშის გარეთ იგი მხოლოდ ნივთიერების ნაგლეჯია [ან წმინდა ლოგიკური სიმბოლო,რადგან ზოგიერთი თამაში არ საჭიროებს არავითარ მატერიალურ საფუძველს].

ისიც უნდა დავამატოთ, რომ მეფის აღნიშნული მანერა, ან საგანთა თუ სიტუაციათა შეფასების წესი, როდესაც მას ენიჭებათ იურიდიული შინაარსის ან თვისება [სტატუსი], მათგან სამართლებრივი „საგნების“ შექმნა, მიუღებელია არაიურიდიული სამყაროსთვის. მაგრამ იგი კარგად არის ცნობილი თანამედროვე ფილოსოფიისათვის, რომელიც შინაარსს ან თვისებას უბოძებს რაიმე ერთეულს მისი ინტერპრეტაციის ექვივალენტურ ქმედებას.

* ცნებები „რეალური განსაზღვრება“ და „ნომინალური განსაზღვრება“ აქ გამოიყენება ფილოსოფიური გაგებით, რომლის სათავე არის შუა საუკუნეების ორი ფილოსოფიური სკოლის – ნომინალიზმის და რეალიზმის დაპირისპირებაში. რეალიზმის წარმომადგენლები მიიჩნევდნენ, რომ უნივერსალიები [ზოგადი ცნებები] არსებობენ რეალურად, დამოუკიდებლად ადამიანური ცნობიერებისგან, მაშინ როცა ნომინალისტები მიიჩნევდნენ, რომ უნივერსალიები მხოლოდ სიტყვიერი აღნიშვნებია, რომლებიც მიმართებაშია მსგავსი ერთნაირი ნივთების სიმრავლესთან, რაც განაპირობებდა ყველა ცნების დაყვანას ინტუიტიურ და ცდისეულ ცოდნაზე.

ყველა კონცეფცია, რომელიც ჩვენ გავაანალიზეთ, ინტერპრეტაციული კონცეფციებია და საერთოდ, სამართალიც სამყაროს ოფიციალური ინტერპრეტაციის ერთგვარი სახეობაა²⁸. სამართლის სუბიექტის კონცეფცია შედეგია ადამიანების, ადამიანთა ჯგუფისათვის ბოძებული კვალიფიკაციის ან ტოტალურად ფიქციური არსებების საფუძველზე.

სამართლის სუბიექტი მხოლოდ სამართალში არსებობს, სადაც მას ინსტიტუციური, საკუთარი და შეურიგებელი არსებობა გააჩნია არსებების მიმართ, რომლებიც მათთვის ფიზიკური საფუძველია. შესაძლოა, მათი შექმნა ან გაუქმება [„მათი არსებობის გაუქმება“] მაგრამ იმ პირობით, თუ ვიცავთ იურიდიულ დისციპლინაში ოფიციალურად აღიარებული რეალობის ინტერპრეტაციის წესებს. სამართლის სუბიექტი წარმოიქმნება გარკვეული იურიდიული ინტერპრეტაციის მეშვეობით, რომლის მიზანია სამართლის სუბიექტის სახით არსებობა. კალიგულას ცხენი ყოველთვის შეიძლება კონსული გახდეს (ანუ სამართლის სუბიექტი, რომელიც სათანადო კანონისმიერი ქმედებების ჩამდენია), მაგრამ მის გვერდით მონას, რომელიც ადამიანია, იგივე შესაძლებლობა არ აქვს.

თუმცა, უკანასკნელი მაგალითი შოკის მომგვრელია და ყველამ იცის, კალიგულა შეურაცხადი იყო. ეს უცნაური ფაქტი იმით აიხსნება, რომ თანამედროვე იურიდიული კონცეფციები თავის ფესვებს პოულობს სამყაროს „მიამიტურ“ ხედვაში და მხოლოდ რეალობის აღწერას ემსახურება. დასაწყისში სამართლის სუბიექტი მხოლოდ ადამიანური არსება იყო, რომელიც ფლობდა გარკვეული რაოდენობით ფიზიკურ და სოციალურ მახასიათებლებს. ასოცირების მექანიზმის, აბსტრაქციის და ანალოგიის წყალობით სამართლის სუბიექტი ორი ან რამდენიმე ადამიანის გაერთიანებას მიესადაგება, თუ მათ საერთო ამოცანა ან ინტერესი აკავშირებს. შემდეგ ჯგუფი უფრო და უფრო გაფართოვდა და აბსტრაქტული გახდა, ბოლოს შეიქმნა ისეთი ფიქტიური სამართლის სუბიექტები, როგორცაა სახელმწიფო ხაზინა, გვირგვინი, სახელმწიფო და სხვა „მორალური“ პირები.

იგივე კონცეპტუალური გენეალოგია შეიძლება გაკეთდეს ჩვენს ანალიზში გამოყენებული სხვა კონცეფციების მიმართ. მაგალითისათვის ავიღოთ მფლობელობა: დასაწყისში უბრალო ფაქტი – რომელსაც ცხოველებშიც ვხვდებით ხელში ჭერის სახით [29], გაფართოვდა და ანალოგიის წყალობით მოიცვა ყველაფერი, რასაც შეიძლება მისი „დალი“ დაესვას და რომლის დაცვაც შეიძლება საკუთარი „ტერიტორიის“ მსგავსად. იგივე გავრცელდა უფრო რთულ მექანიზმზე – ინტელექტუალურ ან შემოქმედებით საკუთრებაზე.

იგივე შეიძლება გაკეთდეს „სამართლებრივი ქმედების“ მიმართაც, რომელიც ისტორიულად და სტრუქტურულად უახლოვდება რიტუალურ ან სიმბოლურ აქტს მთელი თავისი წმიდათა წმინდა და ხელშეუხებელ ფორმალიზმით. შეიძლება სამართლის ფუნდამენტური კონცეფციები უფრო ადვილი გასაგები გახდეს მათი საწყისების და ადამიანური ურთიერთობების მზარდი კონპლექსურობის შესატყვისი წარმატებული ისტორიული დახვეწის გათვალისწინებით.

მაგრამ ეს არ არის ჩვენი წინადადება. თუ დავუბრუნდებით ჩვენს სუბიექტს, უძღურნი ვართ პასუხი გავცეთ ორ უკანასკნელ კითხვას. პირველი: რატომ არსებობს სამართლის სუბიექტის მოცემული სამი განზომილება და როგორ დავაკავშიროთ ისინი ერთად გლობალურ

²⁸ აღნიშნული ორიგინალობის ფესვები ჩვენს თანამედროვე სამართალში. ვის არ ახსოვს მფლობელობის დეფინიცია სამოქალაქო კოდექსის 222-ე მუხლი, დამყარებული საეინის „ჭერის“ ან „მისით სარგებლობის“ საფუძველზე.

აღქმაში ადამიანისა? მეორე: არის თუ არა ჩვენი ანალიზი ამომწურავი და ხომ არ არსებობს სამართლის სუბიექტის სხვა ნახნაგებიც?

პირველ კითხვასთან დაკავშირებით, სამწუხაროდ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ მის შესახებ არაფერი ვიცით, ვერ ვიტყვით, რატომ არ განიხილავს სამართალი ადამიანს ინტეგრალურად, მთელი მისი კომპლექსურობით და რატომ კმაყოფილდება შემზღუდავი აბსტრაქციებით? შესაძლოა ამის მიზეზია მისი სილატაკე, სპეციფიურობა ან სპეციალობის ხასიათი, რადგან საბოლოო ჯამში, ყოველ დისციპლინას საკუთარი მეთოდი აქვს და ჩვენ სწორედ ადამიანის სამყაროს აღქმის მეთოდოლოგიის სფეროს ვეხებით, რომელიც ასეთი კომპლექსური და დახლართულია; დანახვის კუთხის შერჩევა – ეს ყოველთვის რეალობის შემამცირებელი მოდელის აბსტრაქტიზებაა.

ვერ მოვახერხეთ სამართლის სუბიექტის სამ იპოსტასს შორის კავშირის მოძებნა და ვერც ერთი გლობალური კონცეფცია ვერ შეძლებს მათ სინთეზირებას Homo juridicus-ის უფრო ზოგად თეორიაში. ვიმედოვნებთ ამ ტომში წარმოდგენილი სტატიები დაეხმარება მკითხველს საკუთარი დასკვნები გამოიტანოს.

მეორე კითხვას უარყოფითად ვუპასუხებთ. გარდა ჩვენს მიერ განხილულ განზომილებებისა, არსებობს მეოთხეც – უფლებების სუბიექტისა. ეს მიდგომა სამ თუ ოთხ საუკუნეს ითვლის, მაგრამ იგი გაძლიერებულია. დღეისათვის, სუბიექტად ყოფნა სულ უფრო და უფრო ხშირად სუბიექტის უფლებათა ფლობას ნიშნავს [ანუ სუბიექტური უფლებების], ერთადერთ სიძნელეს წარმოადგენს განისაზღვროს, რაში მდგომარეობს და როგორია მათი იურიდიული ხარისხი.

სამართლის ფილოსოფიიდან კარგად ცნობილი სიძნელეები ხელს უშლის უფლების ზუსტად განსაზღვრას. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი იქცევა კიდევ ერთ პრიმიტიულ კონცეფციად სამართლის სუბიექტთან ერთად შექმნილი კონცეპტუალური მინი-სისტემისა, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში, რომელი იქნება კონცეპტუალური წრის შემადგენელი მესამე ელემენტი?

ამჯერად დიაგნოსტიკა ძნელი არ უნდა იყოს: მესამე ელემენტი სახელმწიფოს კონცეფცია იქნება [მისი თანამედროვე მნიშვნელობით], რომელიც ყოველთვის ჩანს უფლებების დოქტრინის მიღმა. სწორად იგია იმ მოვალეობათა მეურვე, რომლებიც უფლებათა შედეგებია. განხილულ მოვალეობათა გარეშე, ისინი მოკლებულნი არიან ყოველგვარ სუბსტანციას ან ფილოსოფიური ანთროპოლოგიისთვის დამახასიათებელი პოსტულატების დონეზე ეცემიან.

შესაძლოა არსებობს მეოთხე კონცეპტუალური წრეც, რომელიც სათავეს უდებს სუბიექტის კონცეფციას: ეს უკანასკნელი იმდენად არსებობს, რამდენადაც უფლებები გააჩნია სახელმწიფოს პირისპირ [რწმუნების მნიშვნელობით], მაგრამ ეს შესაძლებლობაც მოვსინჯეთ ნაშრომის დასაწყისში: სუბიექტის მოცემული მეოთხე კონცეფცია უბრუნდება ტრადიციულს, რომელიც სუბიექტს უმორჩილებს სახელმწიფოს, თანამედროვე აბსტრაქტულ სუვერენს და რომელიც უნდა შეურიგდეს თავის სუბიექტთა მოთხოვნებს თავისი ძალაუფლების საპირწონედ.

მაგრამ რთულია სამართლის სუბიექტის მეოთხე იპოსტასისთვის იურიდიული ავთენტიკური თვისების მინიჭება; ანუ ტოლობის ნიშნის დასმა სამართლის სუბიექტის და სახელმწიფოს სუბიექტის ცნებებს შორის. ეს დამოკიდებულია თითოეულ შეხედულებაზე, რომელთა განხილვა ჩვენს მიზანს არ შეადგენს.

მათთვის, ვინც გაიზიარებს ამ გადაწყვეტილებას, უფრო ადვილი იქნება განმარტება [ან გამართლება] უფლებათა ახალი სუბიექტებისთვის [უფლებათა სუბიექტების შინაარსით]

მომრავლებისა: კულტურულ უმცირესობანი, სოციალური კატეგორიები ტელემაყურებლების, მომხმარებლების, ფეხით მოსიარულეების, რომ არაფერი ვთქვათ ისეთ არაადამიან სუბიექტებზე, როგორცაა ცხოველები, ბუნება და ა.შ.

ამ ლოგიკის თანახმად, ყოველი რეალური თუ ფიქციური არსება სამართლის სუბიექტი ხდება იმ პირობით, რომ ძალით ან მოთხოვნით რაიმე ვალდებულებას აკისრებს სახელმწიფოს და ამ გზით იძენს სუბიექტისთვის აუცილებელ უფლებას, მაგრამ შესაძლოა ეს იყოს სამართლის სუბიექტს და მეფის სუბიექტს შორის არსებული დაძაბულობის დასასრული, რადგან მეფე – სახელმწიფომ დაიმორჩილა ყველა, ვინც მას არ ექვემდებარებოდა.

Addendum

მოცემული სტატიის რედაქტირება დასრულებული იყო, როდესაც გამოქვეყნდა ჩვენთვის საინტერესო ორი სტატია. ერთის ავტორია პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორი ბ-ნი მიშელ ტროპე, მეორის – ნოიშატელის (შვეიცარია) უნივერსიტეტის ლექტორი, ბ-ნი ფილიპ შვეიცერი. ორივე ავტორი ცდილობს ჩვენს მიერ განხილული ტრინომების გაერთიანებას ერთ პრიმიტიულ კონცეფციაში. ტროპესთვის ასეთია იურიდიული ვალდებულების კონცეფცია, რომლის მფლობელიცაა სუბიექტი [აქტიური ან პასიური], ბ-ნი შვეიცერისთვის -საფუძველმდები იურიდიული კავშირი, რომლის წევრებიც სუბიექტები არიან.

ექვთი გვეპარება, რომ ამ გზით პრობლემის გასაღება ნაპოვნი, მით უმეტეს, რომ გაურკვეველია იურიდიულობის ცნება. მაგრამ მივესალმებით მსგავს ცდებს, რომლებიც ხელს უწყობს შემდგომ კვლევა-ძიების საკითხის სიღრმისეულად შესასწავლად.

*პუბლიკაციის მეცნიერული რედაქცია და კომენტარები
ეკუთვნის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
იურიდიული ფაკულტეტის პროფესორ თევდორე ნინიძეს.*

*თარგმანი შესრულებულია
ეკატერინე სუმბათაშვილისა და
პროფესორ თევდორე ნინიძის მიერ.*